

O XENIO CELTA DO PORTUGUÉS E DO GALEGO. DE FRANCISCO DE S. LUIZ SARAIVA A MANUEL MURGUÍA

Beatriz García Turnes
Instituto da Lingua Galega

Resumo: Manuel Murguía é un dos máis relevantes e sólidos difusores do celtismo lingüístico da Galicia decimonónica. Ás fontes historiográficas que adoitan sinalarse para o celtismo murguián cómpre engadir as lingüísticas, que chegan do enciclopedismo francés vía Portugal, particularmente da man de Francisco de S. Luiz Saraiva. Detrás do celtismo lingüístico portugués atópase unha particular concepción do que é o xenio dunha lingua e de como se produce a evolución desta no tempo. Comparte Murguía esa mesma concepción? Ou é diferente o celtismo ao norte e ao sur do Miño?

Abstract: Manuel Murguía is one of the most important and solid diffusers of linguistic Celticism in nineteenth-century Galicia. To understand it we should take into account not only the historiographical sources which are usually considered, but also the linguistic ones that come from the French *Encyclopédie* via Portugal, particularly from Francisco de S. Luiz Saraiva. Portuguese linguistic Celticism is supported by a particular conception of what the genius of a language is and of how linguistic evolution takes place. Does Murguía share this Portuguese conception? Is Celticism different North and South of Miño river?

Palabras chave: celtismo lingüístico, século XIX, xenio da lingua, orixe, evolución.

Key words: linguistic Celticism, XIXth century, genius of language, origin, evolution.

Un dos aspectos máis curiosos do pensamento galego no século XIX é, visto dende a perspectiva actual, o empeño dun sector do rexionalismo en defender as orixes celtas dos habitantes e mais do idioma do país. Foi Manuel Murguía, na súa *Historia de Galicia* (1901²) [primeira edición: 1865], quen máis páxinas dedicou a argumentar verbo deste aspecto, polo que non estrañará que o estudo da celtomanía

se centrase na súa figura, que fose abordado fundamentalmente por historiadores, nin que se fixase sobre todo nas fontes historiográficas de tal mito, que sinalan como orixe do celtismo lingüístico galego o celtismo antropolóxico e histórico dos nacionalistas franceses.

É verdade que, seguindo un traballo xa clásico de Poliakov (1971), poderíamos poñer na propia reflexión sobre as orixes e a clasificación dos idiomas europeos as raíces últimas dese celtismo histórico e antropolóxico. Poliakov sostivera que a *invención* da raza celta tiña a súa raíz na lingüística, pois a nacente antropoloxía decimonónica tomara como base as familias establecidas dentro da gran familia indoeuropea por esta disciplina para subdividir as razas fisiolóxicas distinguidas ata o momento no que Poliakov chama razas históricas (celtas, saxóns...). O camiño de volta da raza cara á lingua faríase ao establecer que estas razas históricas, que viñan coincidindo con antigos pobos europeos, virían dadas por diferenzas biolóxicas entre os seres humanos, que xerarían cadansúa cultura (lingua, literatura, folclore...) de acordo coas súas potencialidades. Para o caso concreto do traspaso do celtismo antropolóxico ao ámbito lingüístico na obra de Manuel Murguía, R. Máiz (1984) sinalou o francés B. A. Granier de Cassagnac, a quen o historiador decimonónico cita directamente.

Aínda que coído que as correntes de pensamento sinaladas no parágrafo anterior efectivamente contribuíron á formación dos mitos racial e lingüístico celtas, tamén entendo que non poden ser consideradas exclusivas. Para empezar, as xenealoxías celtas e xermanas para os distintos pobos europeos teñen unha longa tradición que se remonta á idade media (Juaristi 2000). Por outra banda, o libro de B. A. Granier de Cassagnac *Antiquité des patois, anteriorité de la langue française sur le latin* (1859), sen deixar de formar parte das correntes de pensamento sinaladas por Poliakov e de estar impregnado da ideoloxía da época, atopa os seus antecedentes máis directos en obras publicadas fundamentalmente durante os séculos XVII e XVIII –antes, polo tanto, do descubrimento da familia lingüística indoeuropea– e, tal e como sinalou Henrique Monteagudo (2000: 199), inscríbese nunha tradición de reflexión lingüística que viña percorrendo o Vello Continente dende os comezos da idade moderna “cando, impulsados por unha nacente consciencia protonacional, distintos eruditos en varios países comezaran a postular candansúa orixe particular, non latina, para aqueles (o etrusco para o italiano, o grego ou o celta para o francés, etc.)”.

Daquela, pode haber outros camiños diferentes da historiografía para a entrada das ideas celtistas en Galicia. O mesmo H. Monteagudo distingue entre tres tipos de influencias –historiográfica, literaria e lingüística– que tiveron vías de chegada diferentes. O celtismo historiográfico viría directa e preferentemente vía Francia, o celtismo literario vía Illas Británicas e o celtismo lingüístico ao que agora me

refiro, tamén de orixe francesa, seguramente vería favorecida a súa chegada pola boa acollida que tivera en autores portugueses que defendían as orixes non latinas dun idioma que, como pouco, as compartía co galego.

De feito, M. Murguía, ao falar dos celtas, recorre normalmente a outros historiadores europeos e sobre todo franceses (Thierry, H. Martin ou Cailleux), así como a escritores da antigüidade (Estrabón, Silio Itálico...) ou mesmo a obras literarias (as dos novelistas A. Karr e W. Scott, dos poetas bretóns como Brizeux, o *Leabar Gabala...*). Con todo, cando no capítulo I da *Historia de Galicia* afonda na cuestión lingüística ata o punto de dedicar unhas corenta páxinas a falar do “Idioma; sus orígenes, su formación, causas de su decadencia”, cambia de referentes. Daquela, queda claro que as súas fontes principais son dúas: o francés A. Granier de Cassagnac e o portugués Francisco de San Luiz Saraiva, coñecido como o cardeal Saraiva. Máis en concreto a súa *Memoria em que se pretende mostrar que á lingua portuguesa não he filha da latina*. De feito, se ben se refire o autor galego, ao tempo que á súa ignorancia en temas lingüísticos, aos “grandes descubrimientos hechos últimamente por los filólogos ingleses y alemanes” (Murguía 1901²: 302-303) [1865], anuncia que se vai guiar principalmente polos “estudios hechos acerca del castellano y sobre todo los que se ocupan del portugues”, alleos ata ese momento ás innovacións da lingüística histórico-comparada, á hora de falar “del origen y formación” do galego.

A CELTOMANÍA PORTUGUESA

De celtomanía fala J. Leite (Vasconcellos 1929: 872) para referirse á “escola daqueles que pretendiam que o português não provinha do latim, mas provinha principalmente do celta”. Adolfo Coelho (1868) atribúelle ao ilustrado A. Ribeiro dos Santos a responsabilidade de introducir no seu país a hipótese da orixe celta do portugués, ata daquela considerado corrupción do latín. Décadas antes, Francisco de San Luiz citara como únicos autores celtistas de toda a tradición portuguesa a A. Ribeiro dos Santos e ao seu discípulo João Pedro Ribeiro.

En efecto, as fontes de A. Ribeiro dos Santos son moitas, pero non hai entre elas obras portuguesas. Portugal, a diferenza doutros países como Francia, mantivérase ata ese momento fiel á hipótese renacentista que vía no legado de Roma as orixes do seu idioma patrio (Droixhe 1978).

Concretando un pouco máis, A. Coelho dirixe as nosas olladas cara á obra concreta de A. Ribeiro dos Santos que considera punto de partida do celtismo portugués: “Das origens e progressos da poesia portuguesa”, que se recolleu nas *Memorias de Litteratura Portuguesa publicadas pela Academia Real das Sciencias de Lisboa*. Curiosamente, nas *Memorias* dadas ao prelo pola Academia (Santos s.d. [1814]) só hai referencias marxinais ao tema do celtismo. En todo caso, na Biblioteca Nacional

de Lisboa consérvanse máis de dez manuscritos de A. Ribeiro dos Santos dedicados en exclusiva a xustificar as orixes celtas do portugués e parece indiscutible que as ideas expresadas polo autor neses seus textos inéditos foron difundidas e debatidas na época e durante todo o século XIX, como mostran as continuas referencias directas ou indirectas e a dependencia delas que presentan outros textos daqueles anos. Nun *Opúsculo* atribuído aos dous socios do Conservatorio de Lisboa, Francisco Martins de Andrade e João Nepomuceno de Seixas, en que tamén se defende a orixe celta do portugués, parece insistirse en que, aínda que só se publicou un texto de A. Ribeiro dos Santos que tocaba este asunto, varias das súas memorias foron lidas en diversas sesións da Academia das Ciéncias de Lisboa e difundidas por esta vía (S.a. 1844: XX).

A. Ribeiro dos Santos, en efecto, era membro da Real Academia das Ciéncias de Lisboa, lugar central da discusión lingüística e literaria en Portugal ata a introdución do novo paradigma histórico-comparatista e a creación do Curso Superior de Letras (por outra banda, ligado inicialmente a esta mesma institución). A Academia Real das Ciéncias de Lisboa foi fundada no ano 1779, en pleno iluminismo e baixo o espírito das luces, como institución consagrada ao desenvolvemento da ciencia e da instrución e orientada, en última instancia, á prosperidade e á felicidade de Portugal. A ela pertenceron tamén Francisco de S. Luiz e mais Antónnio Caetano do Amaral e João Pedro Ribeiro. Estes dous últimos adiantaron uns anos (a 1806 e 1810, respectivamente) a difusión impresa das ideas celtistas de A. Ribeiro dos Santos, a quen presentan como o auténtico mestre e inspirador dos seus comentarios. A. Caetano do Amaral, quen destacou fundamentalmente como historiador de Portugal, limitábase a introducir unha “humilde nota” verbo destes asuntos nunha das súas memorias (Coelho 1868: XIV). João Pedro Ribeiro (1860) detense algo máis no tema nas *Dissertações chronologicas e criticas sobre a historia e jurisprudencia ecclesiastica e civil de Portugal*.

Do testemuño de J. Leite (Vasconcellos 1929) e do de Adolfo Coelho (1868) conclúese que a *escola céltica* non se mostrou moi activa nos anos seguintes á publicación da teoría de A. Ribeiro dos Santos e, así, sería a xa citada “Memoria em que se pretende mostrar, que a Lingua Portuguesa não he filha da Latina, nem esta foi em tempo algum a lingua vulgar dos Lusitanos”, de Francisco de San Luiz, un traballo de 1837 publicado pola Real Academia das Ciéncias de Lisboa, a que reavivaría a polémica.

Podemos situar o centro da discusión arredor do celtismo lingüístico entre 1837 –ano en que se publicou por primeira vez unha obra enteiramente dedicada a refutar a orixe latina do portugués– e 1867 –en que A. Soromenho publica a súa *Origem da lingua portuguesa*. A partir de aí a hipótese celtista parece perder forza e entrará en franca decadencia cos ataques de A. Coelho (1868) e a progresiva

implantación da lingüística histórico-comparada en Portugal. Xa non producirá obras dignas de mención que provoquen a rápida e irada resposta dos latinistas, e quedarán fóra dos foros científicos para manifestarse unicamente no ámbito da opinión pública. Ao tempo, os anticeltistas deixarán de dedicar longas páxinas a argumentar en contra dos seus opositores, e conformaranse con mencionar a escola céltica como un produto da pasada ignorancia ou a lamentar en dúas liñas a persistencia de ideas acientíficas entre a poboación e, o que semella máis grave, nos manuais destinados aos liceos.

Velaquí unha lista dos traballos máis relevantes centrados na polémica celtista que se publicaron nos trinta anos que median entre a obra de Francisco de San Luiz e a de A. Soromenho (Coelho 1868, Vasconcellos 1929, Boléo 1947). Clasifícoos en dúas columnas en función da postura defendida por cadaquén.

Ano	Proceltistas	Anticeltistas
1837	San Luiz, Francisco de: "Memoria en que se pretende mostrar, que a lingua portuguesa não he filha da latina..." (S. Luiz 1837)	
1843		Anónimo [en anotación á man "Auctor: Francisco Antonio de Campos"]: <i>A língua portuguesa é filha da latina, ou refutação do senhor patriarcha eleito D. Francisco de S. Luiz...</i> (S.a. 1843)
1844	Anónimo [Vasconcellos (1929) indica que o traballo é de Francisco Martins de Andrade e João Nepomuceno de Seixas]: <i>Opusculo acerca da origem la lingua portuguesa...</i> (S. a. 1844) Obra dedicada a J. B. Almeida Garrett, quen lles responde no mesmo volume. A obra preséntase como unha primeira parte que había ter continuación. Porén, semella que a resposta de A. Herculano disuadiu os autores de publicar a segunda parte.	Almeida Garrett, J. B. d'": "Ilmos. Srs." (Garrett 1844) Herculano, A.: "Reflexões ethnographicas, philologicas e historicas a proposito de uma publicação recente sobre a origem celtica da lingua portuguesa" (Herculano 1844). Só se publicou a primeira das reflexións.
1846		Herculano, A: <i>História de Portugal</i> (Herculano 1980)
1852		Almeida, J. J. de Sousa Torres e,: "Origem da língua portuguesa" (Almeida 1855)
1858		Leoni, F. E.: <i>Génio da língua portuguesa...</i> (Leoni 1858)
1867		Soromenho, A.: <i>Origem da lingua portuguesa</i> (Soromenho 1867)

Como se ve, o predominio de obras de corte celtista ao comezo do século (incluídas as tres precursoras non recollidas no cadro) que intentan contrarrestar o latinismo predominante ata o momento na reflexión lingüística portuguesa deixa paso á discusión e, finalmente, á preponderancia de traballos críticos co celtismo, que xa non obteñen resposta directa dos derrotados heterodoxos.

A análise dos textos duns e doutros permite comprobar como dialogan ou se enfrontan as dúas posicións, pero case sempre dentro do marco do mesmo paradigma científico, con argumentos moi semellantes e habitualmente alleos ás teorías da nacente romanística. Mesmo naqueles casos en que os polemistas demostran coñecer ilustres lingüistas como Raynouard, queda claro que os camiños que este autor comezara a abrir non foran aínda tripados dabondo en Portugal.

Moitas ideas expostas por A. Ribeiro dos Santos nos seus manuscritos repítense nos opúsculos dos seus continuadores, en parte debido á dependencia destes do iniciador do celtismo en Portugal e, en parte, debido á dependencia de todos os celtistas portugueses das mesmas fontes, entre as que destacan, como moi ben soubo ver J. Leite de Vasconcellos, os enciclopedistas franceses G. Girard e N. Beauzée.

A eles se mostra especialmente fiel o cardeal Saraiva, o autor celtista máis sólido e o que, para demostrar as súas teorías, se centra máis en argumentos de tipo lingüístico —e non de autoridade ou históricos. Quizais por iso é tamén o autor a quen os anticeltistas contestan unha e outra vez nos seus escritos, mesmo cando afirman estar dirixíndose a outros.

De todos os argumentos que manexa Francisco de S. Luiz, interesa especialmente o relativo ao xenio da lingua.

O XENIO DA LINGUA

Todos os autores portugueses da corrente celtista coinciden en que a procedencia celta do portugués pode deducirse da comparación entre esta lingua e o latín, que revela dous xenios, dúas naturezas, completamente diferentes.

Nos seus manuscritos, A. Ribeiro dos Santos só aludía de pasada a este argumento, que se propoñía desenvolver cando por fin publicase os traballos baseados nos manuscritos. En troques, e aínda que, na liña dos ilustrados franceses, afirmaba que o léxico non era determinante para decidir a filiación das linguas, dedicaba varias obras ás etimoloxías celtas de palabras portuguesas.

Algo parecido sucede con F. Martins de Andrade e J. N. de Seixas: no prólogo propoñen tratar na súa obra acerca das orixes da lingua portuguesa catro aspectos, o terceiro dos cales sería a demostración de “que em a natureza destes dois idiomas [latín e portugués] se dá uma oposição manifesta” (S.a. 1844: XXII). Con todo, no opúsculo publicado só se aborda o primeiro dos puntos propostos (“que o latim,

introduzido na Península pola conquista dos romanos, não foi, durante o dominio daquela nação, a lingua vulgar dos hispanhoes portugueses”) e as anunciadas continuacións nunca chegaron a publicarse.

É Francisco de S. Luiz quen se basea na comparación entre linguas para demostrar a súa teoría de que o portugués e o latín teñen diferente xenio e, por tanto, unha non pode derivar da outra. Vexámoslos resumidos nun cadro:

	Latín	Portugués
Casos	+	– (agás nos pronomes) F. de San Luiz di que nos séculos XIV, XV e XVI, como se pensou que o portugués procedía do latín, se tomaron latinismos que provocaron notables defectos.
Liberdade na orde de colocación das palabras na oración	+	–
Pasiva	sintética	analítica
Variacións temporais e aspectuais nos verbos	< n ^o (lego)	> n ^o grazas aos distintos auxiliares que permiten formar perífrases (leio, estou lendo, venho de ler)
vb. copulativo <i>estar</i>	–	+
infinitivo conxugado	–	+
Adverbios	en -ter	en -mente (que, segundo F. de San Luiz, por erro etimolóxico se fai proceder de ‘mens’)
comparativos en -or	+	– (con tres ou catro excepcións)
superlativos en -issimo	+	– (adoptáronse no século XV porque se pensou que o portugués procedía do latín)
Diminutivos, aumentativos e partículas (conxuncións e preposicións)	pequeno número	moita variedade
Idiotismos (proverbios, frases feitas...)	distintos nunha lingua e na outra	
Artigo	–	+
Vocabulario	moitos vocábulos diferentes (ver detalles máis abaixo)	

Como se ve, a comparación baséase fundamentalmente en aspectos de morfosintaxe. Xa no século XVII autores como M. Z. Boxhorn, que destacaba a importancia da morfoloxía, manifestaran o carácter decisivo do criterio gramatical na clasificación de idiomas. No século das luces, o abade G. Girard erixiuse nun defensor fundamental da primacía da sintaxe e da morfoloxía en detrimento do léxico á hora de establecer tipoloxías lingüísticas. De feito, en base a estes criterios estableceu unha clasificación que dividía os idiomas en análogos, transpositivos e mixtos ou anfibiolóxicos. Deste xeito, incluíu o francés, o italiano e o español nun grupo diferente ao latín en base a que as tres primeiras linguas presentaban orde fixa dos elementos da oración (Suxeito + Predicado + Complementos), razón pola que prescindían dos casos, e contaban tamén con artigos, en tanto que a segunda podía presentar orde variable grazas a contar con casos e carecía de artigo.

Esta concepción, que permitía a emancipación da gramática francesa das categorías latinas, recolleuna e difundíuna con algunhas variacións N. Beauzée no seu artigo “Langue” da *Encyclopedie*. Baseándose unicamente na oposición orde fixa/casos, tirou a conclusión de que o francés, o español e o inglés están unidos polo celta co hebreo, feito confirmado pola construción analóxica que os caracteriza e que constitúe un índice de filiación máis fiable ca todas as etimoloxías que poidan relacionalas coas linguas transpositivas, dado que é na sintaxe onde reside o xenio principal das linguas. Pero ademais, establecida a clasificación, N. Beauzée dedica varias páxinas do seu artigo a comentar outras diferenzas entre os distintos idiomas incluídos nela (B.E.R.M. 1765: 161):

Si nous tenons du latin un grand nombre de mots, nous n'en tenons pas notre syntaxe, notre construction, notre grammaire, notre article *le, la, les*, nos verbes auxiliaires, l'indéclinabilité de nos noms, l'usage des pronoms personnels dans la conjugación, une multitude de tems diferencias dans nos conjugaisons, & confondus dans les conjugaisons latines; nos procedes se sont trouvés inalliables avec les gérondifs, avec les usages que les Romains faisoient de l'infinitif, avec leurs inversions arbitraires, avec leurs ellipsses acumules, avec leurs périodes interminables.

Obsérvese que os argumentos van na mesma liña dos que logo empregará F. de San Luiz, aínda que este se mostra orixinal en máis puntos que aquel que lle reconece o seu opositor Francisco António de Campos, quen se refire ao dos idiotismos (ver cadro arriba) como o único que tiña o mérito de non ser tirado de G. Girard e de N. Beauzée (S.a. 1843). De feito, o cardeal Saraiva recorre a fenómenos que non podían presentar os seus colegas galos por non seren característicos da gramática do francés, como a existencia do verbo *estar* ou do infinitivo conxugado en portugués.

Aínda que o cardeal Saraiva é, dos celtistas portugueses ata aquí considerados, o que máis atención lle dedica á morfoloxía e á sintaxe, tamén se detén abondo a argumentar en contra da latinidade do vocabulario portugués, recorrendo para iso case sempre a probas presentadas por A. Ribeiro dos Santos, por N. Beauzée ou por ambos os dous. Seguindo a N. Beauzée (que segue á súa vez, neste punto, a Ch. des Brosses), Francisco de San Luiz indica que algunhas das palabras que coinciden en portugués e en latín non son en realidade palabras latinas, senón préstamos que pasaron dun idioma a outro ou vocábulos comúns a linguas moi diversas (de aí que non se poida basear a comparación de idiomas na semellanza de vocábulos). Isto último sucede coas onomatopeas, as interxeccións e as palabras infantís, que son, segundo un argumento expresado por N. Beauzée, produtos da natureza. Tamén sinala Francisco de San Luiz que algunhas das palabras do portugués que habitualmente se consideran latinas son en realidade creacións romances a partir dun único étimo latino, ou que son palabras celtas tomadas polo latín do idioma druídico, ou que se trata de cultismos de entrada serodia. Minimiza así, como o fixera A. Ribeiro dos Santos nos seus manuscritos, o número de vocábulos que os romanos introducíron directamente en Portugal.

UN AUTÉNTICO CELTISTA?

A raíz das publicacións de Girard e de Beauzée, moitos ilustrados franceses consideraron o seu idioma —cunha estrutura gramatical demasiado diferente, ao seu ver, do dos césares— unha continuación moderna da antiga lingua celta que, durante o período de dominación romana, incorpora moitos préstamos léxicos latinos. En Portugal, os seguidores de A. Ribeiro dos Santos, como Francisco de S. Luiz e incluso o propio A. Ribeiro dos Santos nas obras que chegou a publicar, preferirán falar de permanencia da lingua primitiva da Hispania sen insistir en exceso en que esta sexa celta. Aínda así, deben ser considerados celtistas dado que, máis ou menos directamente, aos celtas nos remiten. J. P. Ribeiro faino delegando en Antónío Ribeiro dos Santos, que o di con toda claridade nos seus manuscritos. Polo que se refire a Francisco de S. Luiz, da expresión “celtista” a el aplicada chega a declarar M. de Paiva Boléo que é inexacta, visto el “em página alguma das suas duas memórias [dedicadas á orixe do seu idioma], afirmar que o português vem do céltico” (Boléo 1947: 611).

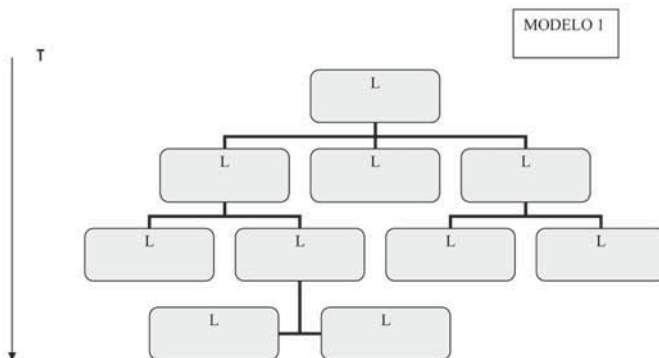
Aínda sendo certa esa resistencia a chamarlle directamente celta ao portugués primitivo, coido que de moitas das afirmacións que o cardeal fai ao longo das páxinas dedicadas ao tema pode deducirse que este pensaba no celta como lingua base do portugués, e para mostra vale a mesma cita que M. de Paiva Boléo usa para argumentar ao contrario (S. Luiz 1837: 29; as cursivas son miñas):

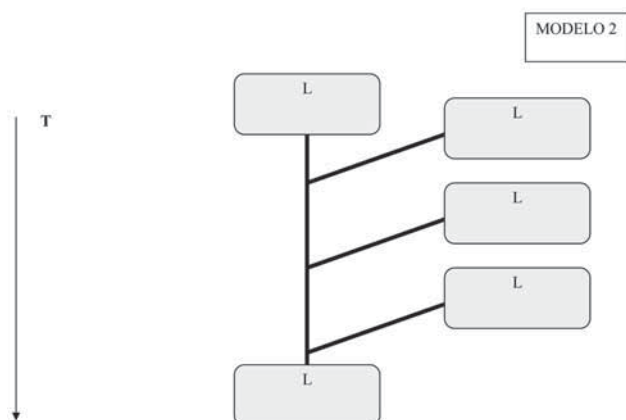
Ha finalmente aínda outros moitos vocábulos, que se devem tirar da lista dos derivados do latim, e são 1º. Os que nós e os Latinos tomámos da lingua Grega, e ficarão sendo comuns aos tres idiomas; 2º. Os que sendo próprios da *antiga lingua Lusitana, ou da Hespanhola, ou da Gauleza, ou enfim da Celtica, língua geral da Europa occidental e meridional*, passarão ao Latim, e forão ultimamente aumentar a lingua Romana, quando Lusitanos, Hespanhoes ou Gaulezes começárão a ter tracto com os Romanos, ou militarão debaixo de suas bandeiras, ou contra ellas.

Parece evidente que a “lingua céltica” equivale, ou máis ben abrangue, a antiga lingua lusitana, a española e mais a gala, dado que se presenta como idioma común de todo o sur e occidente do continente europeo, idea esta que se estendeu no século XVIII, en que o celta chegou a considerarse antecedente de todos os idiomas do Vello Continente (Auroux/Horde 1992). O que se falaría en cada un dos diversos países e rexións de tan vasto territorio serían dialectos dun mesmo idioma celta, tal e como explican outros autores, como A. Ribeiro dos Santos ou J. P. Ribeiro. E pouco importa que o cardeal considere que “há uma contribuição grega muito importante, como [...] o afirma expressamente e como ressalta de muitas das suas etimologias” (Boléo 1947: 612). Isto non nos autoriza a considerar que Francisco de S. Luiz, máis que adscribirse á corrente da celtomanía, deba presentarse como inaugurador da lusitano-grecomanía, como indica con certa sorna Manuel de Paiva Boléo. Tamén A. Ribeiro dos Santos recoñece o papel doutros idiomas na formación do portugués, como calquera lingüista precomparatista.

A este respecto, paréceme interesante parar brevemente a expoñer cal é, segundo Auroux (1988) e Auroux e Horde (1992), a concepción da mobilidade lingüística na reflexión que, por comodidade (dado que estes mesmos autores se negan a atribuírlle tal cualificativo), chamarei precomparatista.

En 1998, Auroux contraponía os modelos comparatista e precomparatista de evolución das linguas cos seguintes esquemas:

O modelo 1, que en 1992 chamará *modèle en arbre*, é o propio da gramática histórico-comparativa. O modelo 2, que chamará en 1992 *diffusioniste*, sería o de autores precomparatistas como o cardeal Saraiva. Ambos os modelos son incompatibles. Así explica Sylvain Auroux (1988: 31-32) as razóns desta incompatibilidade.

Le thème de l'accroissement ne suffit pas à permettre une conception du changement comme innovation linguistique [...]. Le modèle de la fig. 4 [o noso modelo 2] (dont les arcs orientés correspondent à la simple relation d'ordre "être une source de") et celui de la fig. 5 [o noso modelo 1] sont généralement incompatibles. Pour parvenir à la notion de *famille linguistique*, il faut constituer des classes d'équivalence à partir du prédicat "avoir pour encêtre commun". Seul le modèle de la fig. 5 [modelo 1]; dans lequel tout noeud de rang est dominé par un seul noeud de rang (n-1), assure la transitivité nécessaire à une relation d'équivalence.

Auroux, Bernard e Boulle (2000) recoñecen que o modelo de representación da evolución de linguas en árbore é moi anterior á gramática histórico-comparada, pero entenden que este, tal e como o constrúe A. Schleicher no século XIX, posúe un valor epistemolóxico diferente: as linguas dunha mesma familia derivan todas dun mesmo idioma que o lingüista reconstrúe e cada unha delas é unha entidade autónoma, claramente separada a partir dun momento determinado da que era a súa orixe e daquelas que descenden dela.

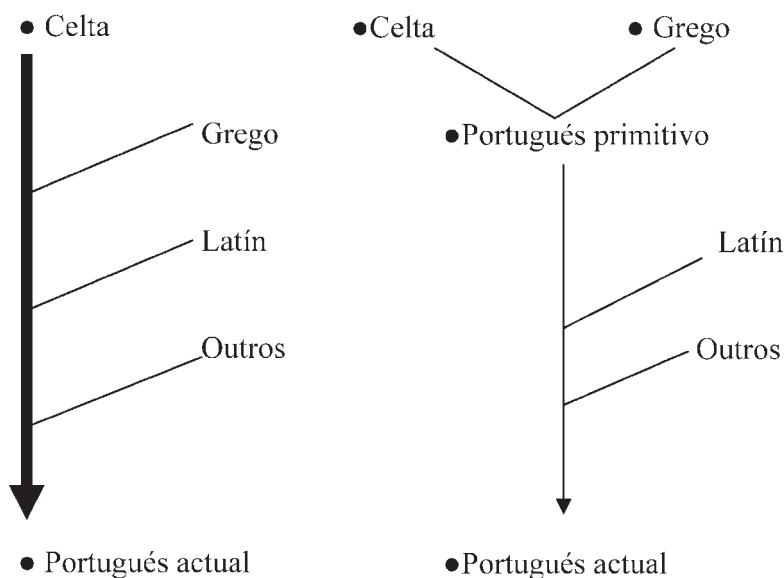
O que en 1998 non parece incompatible para Auroux é que o modelo 2 reflecta a concepción da mobilidade lingüística no tempo (T) en termos de mestura (as

linguas avanzan e cambian a medida que se mesturan con outras) e, asemade, en termos de alteración/corrupción dun idioma primitivo: a lingua portuguesa, para a xeneralidade dos celtistas, é a mesma lingua celta das orixes, máis ou menos modificada por elementos externos que van chegando ao longo dos séculos.

No entanto, en 1992, Auroux e Horde introducirán un terceiro modelo, chamado *fixiste*, propio dos enciclopedistas como N. Beauzée. En tanto no modelo difusionista a lingua actual parece ser mestura doutras anteriores, no modelo fixista mantén a súa esencia, aínda que reciba achegas doutros idiomas que afectan máis ao vocabulario ca aos aspectos centrais que determinan o seu *xenio*. A de *xenio* é, como xa deduciría o lector, unha noción que adquire moita relevancia na reflexión lingüística do dezaoitto e é, ao meu ver, a que permite establecer unha distinción entre os dous modelos precomparatistas. Como xa se adiantou, os enciclopedistas defenden que unha lingua cunha estrutura gramatical e, xa que logo, un *xenio* moi diferente non pode ser a fonte dun idioma actual, nin sequera por mestura con outra.

Hai unha idea máis que está detrás da diferenza entre a concepción difusionista e a fixista. A primeira, imperante no século XVII, aínda que seguirá aparecendo en eruditos posteriores, incide na idea da evolución da lingua (por influencia doutros idiomas) en termos de corrupción, de decadencia. A lingüística iluminista, creadora do modelo fixista, empeza a ligar o cambio lingüístico á idea de progreso: as linguas mudan, non só porque se mesturen con outras, cousa que non se ve necesariamente como causa de decadencia, senón porque avanzan a cultura, os coñecementos e as necesidades dos pobos que as empregan como vehículo de comunicación.

Aínda que estas dúas concepcións precomparatistas non aparecen ben delimitadas na maior parte dos autores, se tivésemos que elixir entre considerar o modelo evolutivo de Saraiva difusionista ou fixista, eu non dubidaría en optar polo segundo, dado que entende que as contribucións gregas non lle afectan á gramática do idioma. Saraiva, que depende moi estreitamente da lingüística enciclopedista, non pensa que o portugués sexa basicamente celta-grego *plus* modificacións debidas a contribucións posteriores, senón celta *plus* modificacións debidas a achegas léxicas doutros idiomas, entre os que o grego ten un importante papel. É dicir, que a súa idea da orixe e evolución do portugués pode presentarse segundo o esquema da esquerda, e non segundo o da dereita:

É máis doado desconfiar da posición *fixista* de calquera outro autor portugués que cuestione a latinidade da súa lingua ca dun tan estreito seguidor dos enciclopedistas franceses coma o cardeal. En todo caso, aínda sendo certo que uns autores enfatizan máis o peso dos idiomas, ou de determinados idiomas, de substrato, adstrato ou superestrato na formación do portugués (e do galego) ca outros, a concepción de base é a mesma para todos eles, o que nos autoriza a incluílos nun único grupo, o celtista ou celtómano, oposto ao daqueles que recoñecen no latín a base do seu idioma actual.

FRANCISCO DE S. LUIZ VS. MANUEL MURGUÍA

M. Murguía non semella coñecer a obra de F. Díez nin de ningún romanista e na altura en que escribe o primeiro tomo da súa *Historia*, publicado en 1865, non se desenvolveron aínda as lingüísticas chamadas científicas dos países latinos, así que para falar dos idiomas da casa ten que recorrer a autores alleos á nova corrente filolóxica.

Noutros capítulos da súa *Historia*, M. Murguía apóiase máis nos avances feitos pola nova lingüística europea que estaba xurdindo e que parece coñecer só superficialmente. Precisamente, tratará de utilizalos —forzándoos ou malinterpretándoos— para demostrar a antigüidade do celta, primeira lingua en desprenderse do tronco ariano, a importancia da compoñente celta na formación do idioma galego e, apoiándose nisto, a orixe aria e europea da poboación galega.

En todo caso, como quedou dito, no capítulo especificamente dedicado á lingua, o historiador galego opta por dous autores alleos ás innovacións da glotoloxía decimonónica: o francés A. Granier de Cassagnac e o portugués Francisco de S. Luiz.

Empecemos por A. Granier de Cassagnac. Murguía rexeita como esaxeradas algunhas das afirmacións do francés, como a de que o propio latín deriva do celta. Con todo, no momento en que publicou o primeiro tomo da súa *Historia de Galicia*, non podía deixar de resultarlle simpático un discurso que lles atribuíra aos dialectos un papel fundamental na formación da lingua teito de Francia, o que seguramente ao escritor galego lle pareceu transferible á situación sociolingüística española:

Les éléments primordiaux, essentiels, populaires, de la langue française, sont d'origine nationale. Ils appartiennent directement, clairement, aux six ou sept idiomes, branches distinctes de la langue celtique, qui se parlent encore aujourd'hui en France, come le provençal, le catalan, le languedocien, l'aquitain, le bas-breton, l'auvergnat, le wallon; et ces idiomes, qu'on appelle du nom général de patois, sont incontestablement antérieurs, non-seulement à l'invasion romaine, mais à la formation de la langue latine. (Granier 1859: 6).

Non esquezamos que a reclamación da paternidade do galego sobre o castelán ou, como pouco, a forte influencia da pobre lingua do noroeste peninsular sobre a compañeira do xa decadente imperio español, foi un dos argumentos prestixiadores do idioma que esgrimiron os autores do Rexurdimento (Hermida 1992).

Por outra parte, A. Granier de Cassagnac tivo que chamar a atención de M. Murguía porque se referiu directamente na súa famosa obra aos *patois espagnols*, que para el son “comme ceux de la Gaule, antérieurs au latin, et ils se parlaient parmi les paysans pendant la période de la plus belle latinité” (Granier 1859: 12).

En efecto, de Granier de Cassagnac di tomar M. Murguía a idea seguinte: o dialecto (vernáculo sen cultivo) falado nos seus días en Galicia (e, por suposto, os *patois* falados en Francia e o mesmo francés, no caso da súa fonte) existe dende antes da invasión romana, sobreviviu á latinización e rexurdiu no momento en que o Imperio se debilitou para chegar ata os nosos días (segundo M. Murguía, mesturado co latín). A. Granier de Cassagnac non é, de feito, demasiado orixinal nas súas propostas, que entroncan coa corrente moderna que busca dignificar as linguas vulgares atribuíndolles orixes antigas.

De feito, a idéntica conclusión podería chegar M. Murguía lendo a calquera dos celtistas portugueses, que non negaban a latinización da Península nin a implantación do idioma de Cicerón para os usos cultos e máis visibles, o que lles permitía xustificar a inexistencia de documentos escritos en lingua celta e as alusións de

certos autores da época á extensión do idioma dos conquistadores romanos. Por outra parte, a idea da persistencia das linguas prerromanas durante a dominación dos césares podemos encontrala nas páxinas de diversos autores dos séculos XVII e XVIII.

Daquela, este tipo de argumentos transmítese e repítese con poucas novidades na reflexión lingüística precomparatista dende finais do século XVI ata finais do XIX, aínda que tamén cheguen a M. Murguía directamente vía A. Granier de Cassagnac.

De Francisco de San Luiz (e non dos ilustrados franceses) toma M. Murguía a proba lingüística: a semellanza de vocabulario non xustifica a exclusividade da orixe latina do galego, pois non é no léxico onde reside o xenio das linguas.

Á hora de citar os puntos en que parece atoparse tanto a esencia dun idioma coma as principais diferenzas entre latín e galego, M. Murguía sinala algúns dos aspectos morfosintácticos que resaltara o cardeal (declinacións dos nomes e conxugación dos verbos latinos fronte á existencia de artigo e o uso de verbos auxiliares no romance). Con todo, como vimos que lles sucedía aos celtistas portugueses, M. Murguía non pode evitar a tentación de xustificar tamén no léxico a filiación céltica do galego presentando a, ao seu entender, gran cantidade de palabras coincidentes en francés e galego (ou entre francés e aragonés) como proba dun fondo celta común, e chamando a atención sobre os topónimos de orixe celta. Ao tempo, remite directamente ás explicacións do cardeal Saraiva acerca da presenza de voces latinas no propio idioma.

Se nestes puntos segue fielmente a Saraiva, engade da súa propia colleita o papel preponderante que lle atribúe á fonética do idioma na determinación do seu xenio e orixe. Remite para iso a autores como M. Cubí quen, “hablando del dialecto gallego del Vierzo [sic] señala ya la influencia que debieron tener en su formación los idiomas célticos de los antiguos callaicos” (Murguía 1901²: 315) [1865], ou o padre Hervás, dado que anunciara a filiación céltica do galego “cuando estableció la diferencia de acento entre el portugués y el castellano, atribuyendo el primero, á vestigios de los idiomas célticos” (Murguía 1901²: 329) [1865]¹). E é que o autor compostelán empeza presentando as probas lingüísticas que lle deberían permitir establecer as diferenzas radicais entre o xenio do latín e o do galego, pero acaba amosando as que separan a galego e castelán. Non en van, a filiación céltica dos galegos e do seu idioma constitúen un intento de negar que o galego sexa dialecto e/ou fillo do castelán e de afirmar ao tempo a diferenza entre Galicia e Castela.

1 Téñase en conta que M. Murguía declara que o idioma luso é “gallego elevado á condición de idioma nacional”, cando non lingua filla da nosa (Murguía 1901²: 329) [1865].

Modificó el gallego las voces latinas, según su labio, y, obedeciendo á las leyes gramaticales de sus antiguos lenguajes, introdujo aquellas variaciones que tanto le diferencian y separan del que, después de esto, todavía se llama lengua madre. Otro tanto hizo el castellano, si bien para demostrar una vez más y con toda verdad, que no son tan hijos legítimos de la lengua del Lacio, como se pretende, no hicieron ambos romances, ni iguales modificaciones en las voces, ni tampoco en la gramática, tal vez porque, ó guardaban menos lealmente que los gallegos sus viejas hablas, ó éstas eran diferentes, siéndolo asimismo las razas que las hablaban.

El *au* latino lo mudaron los castellanos, casi siempre en *o*, y los gallegos en *ou*, como se vé en *aurum*, *taurus*, *autumnus*, que los primeros hicieron oro, toro y otoño, y los segundos ouro, touro e outono. [...]

Mas, en lo que es harto notable, la diferencia entre los romances gallego y castellano, es en la parte gramatical. Terminan los verbos castellanos en *ar*, *er*, *ir*, amar, leer, decir, y de estas terminaciones sacan dos gerundios en *ando* y en *endo*, como amando, leyendo, diciendo. Por su parte los verbos gallegos terminan en *ar*, *er*, *ir* y *or*, como amar, comer, partir, compor, y con rigurosa analogía, deducen los gerundios, en *ando*, *endo*, *indo* y *ondo*, como amando, comendo, partindo, compondo, con lo cual se comprende fácilmente la ventaja que en esto lleva al castellano. (Murguía 1901²: 323-325) [1865].

Si, como sostiene un gran filólogo, el desenvolvimiento del lenguaje, es resultado de estas dos operaciones, la alteración fonética y el renovamiento dialectal, pudiera llegar un día en que el castellano debiese al gallego algo de su incomparable dulzura. Mas, como el genio de ambas lenguas es tan distinto como los pueblos que las hablan, difícil es que jamás llegue el romance castellano á pedir prestada la más pequeña palabra á nuestra lengua. (Murguía 1901²: 334-335) [1865].

O papel da fonética celta na transformación do latín é ben doado de explicar para M. Murguía establecendo paralelismos de actualidade e comprensibles para os lectores contemporáneos, paralelismos que tamén nos permiten entender a nosoutros como vía o historiador a interrelación entre os dous idiomas primitivos para dar lugar ao gallego.

Un hombre puede llegar á hablar correctamente una lengua extranjera, pero no a pronunciarla: se mostrará indígena en la frase y extranjero en el acento, dice Edwards. Lo comprendemos perfectamente: y quién que oye hablar castellano á un gallego, no percibe al instante la marcadísima diferencia del acento con que lo habla? Pues bien, no indicará esto que ambos países fueron poblados

por diferentes naciones que hablaban diversas lenguas y que pronunciaron por lo mismo el latín de distinta manera? Si los pobladores de Galicia no hubiesen sido los celtas, como lo dice la historia, si aquí no hubiese resonado jamás su lenguaje, si hubiese venido el gallego directamente del latín, y a éste se le conociese en algún tiempo como lengua nacional, de la cual se desprendiese nuestro romance á la manera que el fruto maduro de la rama de que pende, conservaríamos después de diez y nueve siglos, aquel acento que tanto nos distingue de las demás provincias de España y que todavía se escucha en los pueblos que tienen nuestro origen? No, seguramente. Nuestra fonética disiente por completo de la castellana y esto no es un mero capricho de los hombres, si no [sic] tendencia natural en los de nuestra raza. Indica diferencia de origen, y asimismo la diferencia de los antiguos lenguajes gallegos, sobre el romano formado aquí en los primeros siglos de la edad media. (Murguía 1901²: 315-316) [1865].

E esta cita lévanos a outro dos puntos, se cadra o fundamental, en que a visión de M. Murguía (1901²: 311) [1865] acerca da orixe do galego e do portugués difire da do cardeal Saraiva, tal e como o mesmo historiador sinala ao afirmar que “no queremos ir tan lejos como este docto escritor”. M. Murguía (1901²: 311) [1865] non nega que o latín chegou a ser “lengua dominante” en Galicia, nin sequera que o galego sexa “hijo del latín” (311). De feito, aparentemente insiste máis na celticidade do galego noutros puntos da súa *Historia* ca nas páxinas que dedica especificamente a explicar as súas orixes prerromanas, onde afirma que, en todo caso, se trata dun idioma derivado do latín, aínda que sexa dun latín fundamente transformado polo celta. Parece, xa que logo, que á hora de facer esta reflexión demorada e específica sobre as orixes da nosa lingua, M. Murguía tende a matizar, recoñecendo o importante papel da de Roma.

Creemos, como la mayor parte de los modernos escritores españoles que de esto tratan, que el idioma gallego es, hablando con más claridad que propiedad, hijo del latín, pero también que ha sufrido grandes modificaciones y que lleva el sello de nuestros antiguos lenguajes. (Murguía 1901²: 311) [1865].

En el latín debe buscarse el origen del gallego, y conjuntamente en los idiomas célticos, que aquí se hablaban, y que no sólo no se perdieron, sino que hay razón para suponer que siguieron hablándose por la gente del campo, durante los cuatro siglos que dominó Roma en Galicia: idiomas que no solamente nos dieron muchas de sus voces, sino que modificaron las latinas según su labio e impusieron más tarde algunas de las formas gramaticales que adoptó el romance gallego. (Murguía 1901²: 312) [1865].

Outro texto, tamén centrado en cuestións lingüísticas, en que M. Murguía defende unha postura moi próxima á que revelan estas citas é a introdución que fai ao *Estudio sobre el origen y formación de la lengua gallega* do Padre Sarmiento, publicado por primeira vez polo historiador compostelán na *Ilustración gallega y asturiana* no ano 1880 (aquí cítase pola reprodución feita en 1943, que contén o prólogo e as notas de M. Murguía). O galego é unha lingua latina, aínda que na súa formación debe terse moi presente o papel do substrato celta:

Empieza nuestro autor por asegurar que el gallego no es lengua, sino dialecto del latín: lo cual es verdad. Entre las lenguas neo-latinas está colocado el gallego con entera justicia; pero ¿no tuvieron ninguna influencia en su formación las lenguas habladas por las antiguas poblaciones célticas en Galicia? Sí que la tuvieron, y es lo que ya nadie niega; la dificultad estriba en señalar taxativamente en qué proporción y hasta dónde. (Murguía 1943: 17) [1880].

Para S. Luiz había continuidade entre a lingua celta primitiva e o portugués dos seus días, de maneira que este se podía entender como celta modificado por achegas de compoñentes posteriores, como o latino. Para M. Murguía o punto de partida atópase no latín. Porén, en realidade, pouco importa que a base do galego sexa o idioma traído polas lexións romanas, dado que o noso historiador non identifica esa base do idioma co seu *xenio*. É dicir, que aínda que o galego sexa unha evolución do latín, éo mercé á intervención do celta, que constitúe en realidade a súa esencia, pois a fonética e a gramática do idioma son súas e é na fonética e na gramática onde reside o *xenio* das linguas.

M. Murguía sabe que o idioma galego ten a súa orixe no latín e non o nega, como en troques fixeran os seus predecesores celtistas en Portugal ou en Francia, e como farán outros galeguistas, como M. Curros Enríquez. O que fai é argumentar que a orixe da lingua é independente do seu *xenio*, e para iso aproveita os recursos dun vello paradigma que lle permite identificar evolución con mestura de linguas (modelo difusionista).

Isto vese moi claro no prólogo ao citado *Estudio* de Sarmiento, cando, unhas páxinas despois de afirmar que “entre las lenguas neo-latinas está colocado el gallego con entera justicia” argumenta que o *xenio* do galego é semellante ao do francés, lingua que dá por incontestablemente celta (as cursivas son miñas):

No sólo tenemos voces, no sólo giros, sino tendencia natural al modo de decir francés, no hijo, como pudiera presumirse, y ya se dijo del P. Feijóo, de la lectura de libros transpirenaicos, sino *del genio de nuestra lengua* y de la índole especial de ver y expresarse, *propia de nuestra raza, en origen, igual a la de las Galias*. A pesar

de la distancia, a pesar del tiempo, fieles seguimos al espíritu de las gentes de quienes venimos; espíritu que desgraciadamente empieza a perderse, y que hasta ahora *hizo de nosotros un pueblo con fisonomía propia*. (Murguía 1943: 18-19) [1880].

No fondo, e aínda que pareza que neste punto as opinións de M. Murguía son totalmente contrarias ás de S. Luiz, é o cardeal quen lle permite defender con rotundidade a celticidade esencial do galego sen negar a súa evidente orixe latina. Tal e como fixeran os enciclopedistas, S. Luiz delimita as parcelas da lingua que deben considerarse verdadeiramente importantes para a súa clasificación dentro dunha ou doutra familia lingüística. M. Murguía recolle esa idea e, combinándoa coa clásica visión da evolución das linguas como mestura (visión difusionista) e con outras achegas das que se falará máis abaixo, dá só un paso máis ao desvenceillar esa clasificación da da fonte primeira do idioma: esta pode ser latina sen que a lingua, na súa cerna, o sexa (algo inaceptable para os enciclopedistas e para o cardeal Saraiva).

Hoxe diríamos que, se os pobos celtas adoptan o latín e o modifican de acordo coas calidades da lingua de substrato, o resultado é, como moito, un latín *celtizado*. Para M. Murguía, en troques, o resultado é un celta latinizado ou romanizado, pois o celme do idioma galego resultante da mestura procede do dos druídas. E iso, claro, nas ocasións en que é máis proclive a recoñecerlle un papel á lingua dos césares, pois cando o contexto argumentativo o demande, insistirá con moita maior claridade no compoñente celta, atribuíndolle practicamente toda a gramática, toda a fonética e boa parte do vocabulario do galego.

Para dar este paso, M. Murguía pode apoiarse no mencionado Granier de Casagnac e tamén no pensamento nacionalista histórico-organicista no que se inscribe a fundamentación murguiana da nación galega, para quen o xenio das linguas xa non é simplemente unha cuestión de sintaxe. Aínda que non é obxecto deste artigo, para comprender totalmente a idea de xenio da lingua que ten Murguía non se pode perder de vista que, ademais dos autores concretos que cita, o historiador galego está baixo a influencia da ideoloxía dominante do seu tempo.

A partir de autores como Condillac, Kant e, sobre todo, Humboldt e Herder, o concepto de xenio das linguas fórase desprazando do terreo da gramática ao dos significados e, dalgunha maneira, fora espiritualizándose. Fronte á concepción iluminista dunhas categorías de pensamento semellantes para toda a humanidade esténdese a idea de que cada idioma nacional constitúe un xeito diferente de articulación do pensamento. Deste xeito, lingüistas e profanos entenden que a lingua dun pobo (*Volk*), división natural da humanidade, é a súa posesión máis sagrada porque se constitúe en expresión máis acabada da súa personalidade única e individual, do seu carácter ou alma, na materialización do *Volkgeist*. Abandonar a propia

lingua supón abandonar a propia identidade, en tanto que manter unha lingua diferente revela unha identidade nacional diferenciada.

Como vimos, Manuel Murguía continúa baseando en probas de tipo gramatical a demostración do xenio diferenciado da lingua galega, pero toma da ideoloxía nacionalista do seu tempo a idea da estreita relación lingua-*Volkgeist*. O Discurso dos xogos florais de Tui, entre outros textos, revélaos ben ás claras.

O galego é o que nos dá dereito á enteira posesión da terra en que fomos nados, que nos dí que pois somos un povo distinto debemos selo. [...] Léngua distinta – dí o aforismo político – acusa distinta nacionalidade. (Murguía 1891: 84).

De aí que non lle sexa admisible independizar a raza histórica que para el deriva nos galegos actuais, a celta, da lingua que estes falan. De feito, á hora de entender en que e por que M. Murguía se afasta das ensinanzas do cardeal Saraiva hai que considerar que debe encaixar a súa teoría lingüística no edificio da súa teoría da nación galega, que é o seu obxectivo final. Noutras palabras, o celtismo lingüístico de M. Murguía é perfectamente explicable nun historiador que busca asentar as bases da nación galega fundamentalmente na raza (celta) e que, a partir de aí, pretende construír un sistema coherente que explique todo o que somos como derivado dela (Máiz 1984).

EN CONCLUSIÓN

As polémicas decimonónicas sobre as orixes do portugués e do galego lévannos a unha cuestión do máximo interese, a do xenio das linguas, que se encontra tras o debate. Este xa é un concepto importante na lingüística do século XVIII, en que se pon en relación coa clasificación dos idiomas en distintas familias, unha clasificación que pretende ser á vez tipolóxica e xenética, precisamente porque se entende que non poden estar emparentadas linguas de xenio diverso e, xa que logo, que lingua nai e lingua filla deben ter idéntico xenio. Isto é así porque o xenio das linguas, para os enciclopedistas, reside na súa estrutura gramatical e porque se entende que a lingua filla é a mesma lingua nai das orixes, aínda que transformada (concepción fixista da evolución dos idiomas). O que está claro é que a do xenio é unha cuestión morfosintáctica que non afecta no fundamental ao pensamento, cunhas categorías únicas expresadas de forma diferente en cada vernáculo.

M. Murguía ve como aplicar estas ideas á evolución do galego a través de Francisco de San Luiz, a quen é evidente que coñece, dado que o cita. O autor compostelán baséase na súa autoridade para buscar probas obxectivas de que o galego é esencialmente celta; é dicir, probas de que a súa estrutura gramatical é diferente da do idioma traído polos romanos. A estas une outras, nomeadamente os aspectos

fónicos, que permiten explicar a súa teoría sobre a celticidade da lingua ao poñer en paralelo o que sucede cando un galego fala castelán con marcado acento do país co que sucedería cando os celtas falaban latín. De aí que, a diferenza de contemporáneos seus para quen o idioma do pobo se perfeccionaba en contacto co castelán das clases instruídas (Valladares 1884:VII) e que criticaban en troques con dureza as interferencias dos galegófonos que pretendían expresarse en español, M. Murguía (1907) faga unha valoración contraria: falar castelán con acento e xiros galegos é inevitable, porque os galegos trasladamos o xenio da nosa lingua e impregnamos da alma do pobo todo canto idioma tocamos, tan forte é a nosa personalidade; en troques, son claramente condenables as interferencias da lingua da Corte no galego.

O que semella claro é que as probas concretas que permiten determinar o xenio celta da lingua galega, diferente do latino (e, o que é máis importante para M. Murguía, do castelán) son o límite da influencia do cardeal portugués. Estas deben ser conxugadas cunha concepción difusionista da evolución das linguas que sería inaceptable para un fixista como Saraiva e que lle permiten independizar orixe de xenio da lingua. A iso contribúe tamén, como vimos, a focalización da relación xenio da lingua-*Volkgeist*, que o obriga a desvencellar orixe latina de *Volkgeist* celta. Como consecuencia, M. Murguía constrúe un discurso sobre a orixe e evolución da lingua galega que, se é inaceptable para a lingüística comparatista, tampouco acaba de encaixar nos presupostos do paradigma anterior, pero que encaixa na ideoloxía nacionalista orgánico-historicista dominante no seu tempo e que lle permite poñer unha peza máis, e non pouco importante, no edificio en construción da nación galega.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

Fontes primarias

- Almeida, J. J. de Sousa Torres e (1855): “Oríxem da língua portuguesa”, *O Instituto. Jornal Científico e Litterario* Vol. I, 111-115, 156-157, 166-168.
- B.E.R.M. (Beauzée, N.) (1765): “Langue”, en Sylvain Auroux (1973): *L'Encyclopédie. “Grammaire” et “langue” au XVIIIe siècle*. Paris: Maison Name, 91-172. [Edición facsimilar da entrada].
- Coelho, Francisco Adolpho (1868): *A língua portuguesa. Phonologia, etymologia, morphologia e syntaxe*. Coimbra: Imprensa da Universidade.
- Garrett, J. B. Almeida (1844): “Ilms. Srs”, en S.a. (Francisco Martins de Andrade e João Nepomuceno de Seixas), *Opusculo ácerca da origem da llingua portuguesa composto e dedicado ao conselheiro João Baptista d'Almeida Garrett por dois socios do Conservatorio Real de Lisboa*. Lisboa: Imprensa Nacional, VII-XV.

- Girard, Gabriel (1747): “I. Discours”, en *Les vrais principes de la langue française ou la parole réduite en méthode, conformément aux loix de l’usage*. T. I. Paris: Le Breton, 1-40. [Edición facsimilar, Genève: Librairie Droz, 1982].
- Granier de Cassagnac, Adolphe (1859): *Antiquité des patois. Antériorité de la langue française sur le latin*. Paris: E. Dentu, Libraire-éditeur.
- Herculano, Alexandre (1844): “Reflexões ethnographicas, philologicas e historicas a propósito de uma publicação recente sobre a origem celtica da lingua portugueza”, *O panorama* Vol 3º, Serie 2ª, 391-394.
- (1980): *História de Portugal. Desde o começo da monarquia até o fim do reinado de Afonso III*. T. I. Lisboa: Livraria Bertrand. Texto da quarta edición, e derradeira das revisadas polo autor, de 1874.
- Leoni, Francisco Evaristo (1858): *Genio da lingua portugueza, ou causas racionais e philologicas de todas as reformas e derivações da mesma lingua*. Lisboa: Typographia do Panorama.
- Murguía, Manuel (1891): “Discurso de Manuel Murguía nos Xogos Florais de Tui de 1891”, *Grial* 43 [1974], 83-89.
- (1901²) [1865¹]: *Historia de Galicia*. Tomos I-V. A Coruña: Librería de don Eugenio Carré [Edición facsimilar, Editorial La Gran Enciclopedia Vasca, 1980].
- (1907): “Discurso - contestación”, *Boletín de la Real Academia Gallega* 16-17, 96-110.
- (1943) [1880¹]: “Prólogo”, en Martín Sarmiento (1943) [1755], 13-24.
- Ribeiro, João Pedro (1860): “Dissertação V. Sobre o Idioma, Estylo, e Orthografia dos nossos Documentos, e Monumentos”, en João Pedro Ribeiro (ed.), *Dissertações chronologicas e criticas sobre a historia e jurisprudencia ecclesiastica e civil de Portugal*. Tomo I. Lisboa: Academia Real das Sciencias, 181-198.
- S. Luiz, Francisco de (1837): “Memoria em que se pretende mostrar, que a Lingua Portugueza não he filha da Latina, nem esta foi em tempo algum a lingua vulgar dos Lusitanos”, *Memorias da Academia Real das Sciencias de Lisboa. Classe de Sciencias Moraes, e Bellas Artes*, T.XII. Parte I, 1-43.
- S.a. (Andrade, Francisco Martins de e João Nepomuceno de Seixas) (1844): *Opusculo acerca da origem da llingua portugueza composto e dedicado ao conselheiro João Baptista d’Almeida Garrett por dois socios do Conservatorio Real de Lisboa*. Lisboa: Imprensa Nacional.
- S.a. (Campos, Francisco António de) (1843): *A lingua portugueza é filha da latina, ou refutação da memoria em que o senhor patriarcha eleito D. Francisco de S. Luiz nega esta filiação*. Lisboa: Typographia de M. J. Coelho.

- Santos, António Ribeiro dos (inédito a): *Memorias para a historia das origens e progressos da poesia portugueza*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito b): *Da conservacao' e uso da antiquissima lingua geral de Espanha em todo o tempo do senhorio dos romanos*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito c): *Convervação' da primitiva lingua de Hespanha nos tempos da dominação' romana*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito d): *Origens celticas da antiga lingua celtica*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito e): *Origens celticas da antiga povoação e lingua geral de Espanha*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito f): *Origens celticas da antiga lingua geral de Espanha e de seus actuaes dialectos*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito g): *Ensayo para hum vocabulario harmonico da lingua portuguesa e de outras antigas e modernas para ajudar a operação das appproximações de huã parte das linguas a huma só matriz*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (inédito h): *Memorias da poesia em Portugal, com uma breve noticia de dous cancioneiros até agora desconhecidos*. Biblioteca Nacional de Portugal.
- (1814): “Das origens e progressos da poesia portugueza”, *Memorias de Litteratura Portugueza*, T. VIII, Parte II, 233-251.
- Sarmiento, Martín (1943) [1880¹]: *Estudio sobre el origen y formación de la lengua gallega*. Buenos Aires: Editorial Nova.
- Soromenho, Augusto (1867): *Origem da lingua portugueza. These para o curso da cadeira de litteratura moderna no Curso Superior de lettras*. Lisboa: Typ. de Francisco José da Silva.
- Valladares Núñez, M (1884): *Diccionario gallego-castellano*. Santiago de Compostela: Estab. Tip. del Seminario Conciliar Central.
- Vasconcellos, José Leite de (1929): “A filologia portuguesa. Esbôço histórico. (A propósito da reforma do Curso Superior de Letras de Lisboa)”, em *Opúsculos* Vol. IV. Coimbra: Imprensa da Universidade, 841-926.

Fontes secundarias

- Auroux, Sylvain (1988): “Modeles de l'age classique pour la mobilité linguistique”, en André Joly (ed.): *La linguistique génétique. Histoire et théories*. Lille: Presses Universitaires, 19-42.
- (dir.) (1992): *Histoire des idées linguistiques. Le développement de la grammaire occidentale*. T. II. Liège: Pierre Mardaga Éditeur.
- (dir.) (2000): *Histoire des idées linguistiques. L'hégémonie du comparatisme*. T. III. Sprimont: Pierre Mardaga Éditeur.
- Auroux, Sylvain e Tristán Horde (1992): “Les grandes compilations et les modèles de mobilité”, en Sylvain Auroux (dir.), *Histoire des idées linguistiques. Le développement de la grammaire occidentale*. T. II. Liège: Pierre Mardaga Éditeur, 538-579.

- Auroux, Sylvain, Gilles Bernard e Jacques Boulle (2000): “Le développement du comparatisme indo-européen”, en Sylvain Auroux (dir), *Histoire des idées linguistiques. L'hégémonie du comparatisme*. T. III. Sprimont: Pierre Mardaga Éditeur, 155-171.
- Boló, Manuel de Paiva (1947): “Adolfo Coelho e a filologia portuguesa e alemã no século XIX”, *Biblos* vol. 23, 3, 607-691.
- Droixhe, Daniel (1978): *La linguistique et l'appel de l'histoire (1600-1800): rationalisme et révolutions positivistes*. Genève: Librairie Droz.
- Hermida Gulías, Carme (1992): *Os precusores da normalización. Defensa e reivindicación da lingua galega no Rexurdimento (1840-1891)*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Juaristi, Jon (2000): *El bosque originario. Genealogías míticas de los pueblos de Europa*. Madrid: Taurus.
- Máiz, Ramón (1984): *O rexionalismo galego: organización e ideoloxía (1886-1907)*. Sada: Edicións do Castro.
- Mariño Paz, Ramón (1995): “Estudio introductorio”, en Martín Sarmiento, *Coloquio de vinte e catro galegos rústicos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega: 7-102.
- Mattoso, José (1980): “Prefácio”, en Alexandre Herculano, *História de Portugal. Desde o começo da monarquia até o fim do reinado de Afonso III*. T. I. Lisboa: Livraria Bertrand, VII-LII.
- (dir.) (1993): *História de Portugal. O liberalismo (1807-1890)*. Vol V. Lisboa: Estampa.
- Medina, João (1977): *Herculano e a geração de 70*. Lisboa: Edições Terra Livre.
- Monteagudo, Henrique (1995): *Ideas e debates sobre a lingua. Afonso Daniel Rodríguez Castelao e a tradición galeguista*. Santiago de Compostela: Universidade. Tese de doutoramento inédita.
- (1997): “Modelos de lingua. Consideracións teóricas ó fío do debate sobre a estandarización do galego”, *Cadernos de lingua* 16, 5-33.
- (1999a): *Historia social da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- (1999b): “Nas raíces ideolóxicas do nacionalismo lingüístico: unha visita a Johann Gottfried Herder”, en Rosario Álvarez Blanco e Dolores Vilavedra Fernandez (eds.), *Cinguidos por unha arela comun. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero*. T. I. Santiago de Compostela: Universidade, 691-714.
- (2000): “Ideas de Manuel Murguía sobre o idioma galego”, *Boletín da Real Academia Galega* 361, 197-220.
- Poliakov, León (1971): *Le mythe arien. Essais sur les sources du racisme et des nationalismes*. Paris: Calmann-Lévy.